

NOTAT

27. marts 2014
J.nr.: 1303669
Dok. nr.: 1423918

Vedrørende høring over forslag til ændring af sundhedsloven og lov om assisteret reproduktion i forbindelse med behandling, diagnostik og forskning m.v.

Det Etiske Råd takker for modtagelse af ovennævnte i høring.

Rådet har behandlet spørgsmålene på møder i Rådet og har følgende kommentarer:

§ 1. Ændringer i sundhedsloven.

Punkterne 1-17 er udtryk for konsekvensændringer som følge af økonomi- og indenrigsministerens lovforslag om ændring af lov om Det Centrale Personregister. Ændringerne sikrer, at personer, der har gennemført juridisk kønsskifte, fortsat har ret til en række kønsrelaterede sundhedsydelser som fx gynækologiske undersøgelser, selv om de har gennemført juridisk kønsskifte. Det Etiske Råd, bortset fra medlemmerne Gorm Greisen, Poul Jaszczak, Lene Kattrup og Christian Borrisholt Steen, anser disse ændringer for at være helt uproblematisk. De medlemmer, der ikke finder ændringerne uproblematisk, mener, at man burde have fundet andre løsninger end at fjerne ordet kvinde fra lovteksten og henviser i øvrigt til den 4. holdningstilkendegivelse i Rådets høringsvar vedr. ændring af lov om det Centrale Personregister.

Punkterne 18 og 19 indeholder forslag til ændrede kriterier for tilladelse til varig kastration med henblik på kønsskifte. Baggrunden for ændring af de eksisterende kriterier er ifølge lovudkastets bemærkninger, at de er fra en tid, hvor både termer og den lægefaglige vurdering af transseksuelle var væsentligt ander-

ledes end i dag. De er derfor vanskelige at anvende for de læger, der skal vurdere, om kriterierne for tilladelse til kastration er til stede.

En person kan efter lovforslaget få tilladelse til kastration med henblik på kønsskifte, hvis ansøgeren er diagnosticeret transseksuel, har et vedholdende ønske om kastration og kan overskue konsekvenserne heraf. Diagnose stilles efter en grundig udredning efter et længere forløb, sædvanligvis på mindst 2 år. Det anføres i bemærkningerne til bestemmelsen, at baggrunden for det lovfæstede krav om tilladelse til kastration er, at der er tale om et omfattende og irreversibelt indgreb.

Det foreslås desuden, at aldersgrænsen nedsættes fra 21 år til 18 år, idet Sundhedsstyrelsen ikke finder, at der er et fagligt belæg for at opretholde en aldersgrænse, der er højere end den normale myndighedsgrænse.

Rådets holdning til kriterier for kastration med henblik på kønsskifte

Nogle af Rådets medlemmer (Christopher Arzrouni, Lise von Seelen, Signild Vallgård og Christina Wilson) finder ikke, at der i lovgivningen fortsat skal være et krav om forudgående tilladelse til kastration. Disse medlemmer finder ikke, at det er samfundet i form af Sundhedsstyrelsen, der skal afgøre, om en person kan få sin krop ændret i overensstemmelse med sin egen opfattelse af kønsidentitet. Medlemmerne lægger herunder vægt på, at en tilladelse indebærer, at ansøgere skal igennem en dybtgående pligt-mæssig udredning, som strækker sig over flere år. Hvis man tillader juridisk kønsskifte efter fremsendelse af erklæring, må dette efter medlemmernes mening også indebære, at den pågældende har ret til at få ændret sin krop i overensstemmelse med en sådan erklæring. Medlemmerne mener ikke, at et krav om forudgående dybtgående udredning med psykiatriske udredninger m.m. principielt adskiller sig væsentligt fra et krav om medicinsk behandling ved anerkendelse af juridisk kønsskifte. Hvis et krav om behandling forud for juridisk kønsskifte indebærer et brud på retten til privatliv på baggrund af sin karakter af indirekte tvang, må der principielt gælde det samme for krav om den nævnte udredning forud for kastration. At indgrebet er irreversibelt, mener medlemmerne ikke er en fyldestgørende grund til at opretholde et krav om forudgående tilladelse, da dette også gælder for mange andre indgreb, herunder kønsmodificerende indgreb, som ikke kræver myndigheders godkendelse. Medlemmerne finder, at en nedsættelse af aldersgrænsen til 18 år er passende, men at der i lighed med anerkendelse af det juridiske køns-

skifte bør være en refleksionsperiode (hvis kravet om forudgående tilladelse ophæves).

Andre medlemmer af Rådet (Jacob Birkler, Lillian Bondo, Jørgen Carlsen, Mickey Gjerris, Kirsten Halsnæs, Thomas Ploug, Karen Stæhr og Steen Vallentin, Signe Wenneberg) er af den opfattelse, at der på baggrund af indgrebets karakter bør være en ordning med forudgående tilladelse. Reproduktion er et grundlæggende aspekt af menneskelivet, og konsekvenserne af kastration kan være ødelæggende for et menneskes liv, hvis man senere fortryder indgrebet. Disse medlemmer lægger vægt på, at en ansøger gennem et længerevarende forløb med professionel hjælp kan blive afklaret omkring sin seksualitet og kønsidentitet. Medlemmerne finder en nedsættelse af aldersgrænsen til 18 år passende. Nogle af disse medlemmer (Mickey Gjerris, Thomas Ploug og Karen Stæhr) mener, at det bør overvejes at fastsætte en aldersgrænse på 18 år for øvrige kønsmodificerende indgreb af irreversibel karakter, fx fuldstændig fjernelse af bryster. Disse medlemmer er af den opfattelse, at et ungt menneske på 15 år ikke har opnået tilstrækkelig modenhed til en sådan indgribende beslutning. Medlemmerne er klar over, at Sundhedsstyrelsen i praksis kan fastsætte sådanne vejledende kriterier for at foretage den type indgreb på unge under 18 år, men desuagtet mener medlemmerne, at dette bør fremgå af lov.

Nogle medlemmer af Rådet (Gorm Greisen, Poul Jaszczak, Lene Katstrup og Christian Borrisholt Steen) mener, at § 115 og § 116 bør bibeholdes uændret (bortset fra ændringen til "Sundhedsstyrelsen"), således at kriterier, krav om forudgående tilladelse og aldersgrænsen på 21 år fastholdes.

§ 2. Ændringer i lov om assisteret reproduktion i forbindelse med behandling, diagnostik og forskning m.v.

Udkastet foreslår ændringer i lov om assisteret reproduktion som følge af et fremsat forslag fra økonomi- og indenrigsministeren om, at det skal være muligt for transkønnede at opnå juridisk kønsskifte uden krav om kastration.

Ændringsforslaget til lov om assisteret reproduktion fastslår, at lovens definition af henholdsvis en kvinde og en mand afgøres efter en persons biologiske køn.

Ifølge lovforslaget skal der i § 1 i lov om assisteret reproduktion indsættes følgende:

»Stk. 3. Ved kvinde forstås i denne lov en person, der har kvindelige reproduktive kønsorganer.

Stk. 4. Ved mand forstås i denne lov en person, der har mandlige reproduktive kønsorganer.«

Formålet med tilføjelserne er at præcisere, at også personer, der har foretaget et juridisk kønsskifte, er omfattet af bestemmelserne i lov om assisteret reproduktion og dermed har adgang til de relevante tilbud om at modtage assisteret reproduktion i henhold til sit biologiske køn. Uanset en person har gennemført et juridisk kønsskifte fra fx kvinde til mand, betragtes vedkommende således efter loven stadig som en kvinde. Fx vil det være muligt at yde behandling med doneret sæd til en person, der juridisk har skiftet køn til mand og samtidig har bevaret kvindelige reproduktive kønsorganer.

En tilsvarende problematik er indeholdt i børneloven. I *Rapport fra arbejdsgruppen om juridisk kønsskifte* nævnes det på side 68, at:

”I børnelovens forstand har man det køn, som man bruger til at forplante sig med, hvorfor det ikke vil give anledning til fortolkningstvivl, at en eller begge forældre ved barnets undfangelse har et andet juridisk køn end deres biologiske køn. Det er således forældrenes biologiske køn ved barnets undfangelse, der afgør deres rolle i børneloven som enten far, mor eller medmor. En person, der føder et barn, vil – uanset om personen *juridisk* er en mand – være barnets mor i børnelovens forstand.”

Ændringer i børneloven er ikke foreslået og indgår derfor ikke i denne høring. Da der er en direkte kobling mellem den foreslåede definition af lov om assisteret reproduktion til børnelovens definition af køn og fastlæggelse af henholdsvis moderskab og faderskab, rejser der sig de samme problematikker i forhold til begge regelsæt.

Det anføres i børnelovens § 1: ”Fødes et barn af en kvinde, der er gift med en mand, anses ægtemanden som far til barnet, jf. dog stk. 2”.

Ligeledes anføres det i børnelovens § 30: "Den kvinde, som føder et barn, der er blevet til ved assisteret reproduktion, anses for mor til barnet".

Man kan her mene, at en konsekvent anerkendelse af det juridiske kønsskifte kræver en gennemskrivning af lovgivningen, her børneloven, så fx en transseksuel tidligere kvinde ikke definatorisk opfattes som mor. Spørgsmålet er, om den person, der føder barnet, faktisk skal regnes for barnets far, hvis der er tale om en transseksuel tidligere kvinde, der har foretaget juridisk kønsskifte? Dette ville være en logisk følge af en holdning, hvorefter de lovgivningsmæssige formuleringer skal anerkende personen som værende det køn, personen juridisk set har. Hvis man juridisk set er en mand og også ønsker at blive opfattet som en mand, fungerer det naturligvis ikke, at man lovgivningsmæssigt anses for at være mor til sine børn.

Under alle omstændigheder skaber § 1 og § 30 i børneloven i forening en asymmetri mellem transseksuelle tidligere kvinder, der har foretaget juridisk kønsskifte til en mand, idet de tildeles forskellige roller alt afhængigt af, om de selv føder et barn eller er gift med en kvinde, der føder et barn. I det første tilfælde tildeles den transseksuelle tidligere kvinde således moderskabet, mens den transseksuelle tidligere kvinde i det andet tilfælde formodentlig tildeles faderskabet.

Rådets holdning til udkastets definition af køn

Nogle medlemmer af Det Ethiske Råd (Jacob Birkler, Jørgen Carlsen, Mickey Gjerris, Gorm Greisen, Thomas Ploug, Lise von Seelen, Karen Stæhr, Signe Wenneberg og Christina Wilson) anser de nævnte tilføjelser til lov om assisteret reproduktion for at være helt igennem paradoksale. Efter disse medlemmers opfattelse er selve hensigten med at lovliggøre et juridisk kønsskifte netop, at transseksuelle personer får mulighed for at opleve, at samfundet anerkender dem som personer af det køn, de selv identificerer sig med. Anerkendelsen sker blandt andet ved, at den transseksuelle tildeles et nyt personnummer, men den skulle også meget gerne være indeholdt i formuleringerne i lovgivningen. De nævnte tilføjelser rummer imidlertid ikke en sådan anerkendelse, tværtimod benægter formuleringerne rent definatorisk, at der har fundet et kønsskifte sted. For eksempel er en transseksuel, tidligere kvinde, der juridisk har foretaget kønsskifte til mand, i lovens forstand stadig en kvinde, hvis han stadig har kvindelige reproduktive kønsorganer. Men hvad nytter det at foretage et kønsskifte

til mand, hvis man på grund af sine kønsorganer stadig defineres som kvinde i lovgivningen og altså ikke rent sprogligt anerkendes som mand?

Nogle medlemmer (Jacob Birkler, Jørgen Carlsen, Mickey Gjerris, Thomas Ploug, Lise von Seelen, Karen Stæhr og Christina Wilson) anbefaler på denne baggrund, at der på samme måde som i sundhedsloven foretages en gennemskrivning af hele lovtæksten i loven om assisteret reproduktion, så teksten rent formuleringsmæssigt signalerer en anerkendelse af kønsskiftet.

To af de ovenstående medlemmer (Mickey Gjerris og Christina Wilson) mener også, at man – hvis lovforslaget om juridisk kønsskifte vedtages – er nødsaget til at udvide faderbegrebet, så et barn har to fædre, hvis det er undfanget med kønsceller fra to gifte eller samlevende personer, der begge juridisk set er mænd. Eventuelt kan en person betegnes som medfar, hvis personen er gift eller samlevende med en transseksuel tidligere kvinde, der har foretaget juridisk kønsskifte, hvis den førstnævnte person ikke er biologisk far til barnet, fordi der er anvendt sæd fra en sæddonor ved befrugtningen. På samme måde er det nødvendigt at udvide begrebet om moderskab, så et barn kan have to mødre, hvis det er undfanget med kønsceller fra to gifte eller samlevende personer, der begge juridisk set er kvinder. Dette er muligt, hvis den ene af kvinderne efter et juridisk kønsskifte enten har bevaret sine reproduktionsorganer eller forud for en kastration har fået nedfrosset sæd, som ægtefællen efterfølgende insemineres med.

Andre medlemmer (Christopher Arzrouni, Lillian Bondo, Gorm Greisen, Kirsten Halsnæs, Poul Jaszczak, Lene Kattrup, Christian Borrisholt Steen, Steen Valentin og Signild Vallgård) anbefaler, at man uanset paradokserne knyttet til sprogbrugen i forbindelse med personer, der har foretaget juridisk kønsskifte, fastholder det biologiske køn som udgangspunktet for tildelingen af sundhedsydelse. Dette gælder uanset, om dette af nogle kan opfattes som en manglende anerkendelse af det juridiske kønsskifte, når der i biologisk og reproduktiv henseende ikke er skiftet køn.

Rådets holdning til adgangen til relevante tilbud om assisteret reproduktion

Som nævnt præciserer lovforslaget også, at personer, der har foretaget et juridisk kønsskifte, er omfattet af bestemmelserne i lov om assisteret reproduktion og dermed har adgang til de relevante tilbud om at modtage assisteret repro-

duktion i henhold til sit biologiske køn. Rådet har diskuteret denne del af lovforslaget og fremstiller i det følgende nogle af de argumenter, der er indgået i debatten. Efter denne fremstilling præsenteres de enkelte medlemmers anbefalinger.

Reproduktive rettigheder

Artikel 8 i Den Europæiske Menneskerettighedskonvention fastlægger, at enhver har ret til respekt for sit privatliv og familieliv, sit hjem og sin korrespondance – og at denne ret kun kan tilsidesættes i et demokratisk samfund, hvis meget tungtvejende hensyn taler for at gøre det.

Ifølge Janne Rothmar Herrmann fortolkes artikel 8 sådan, at den også omfatter reproduktive rettigheder og herunder også retten til assisteret reproduktion. I kapitlet "Reproductive health" konkluderer Janne Rothmar Herrman således, at:

“the right to conceive a genetically related child and the use of fertility treatment to obtain that goal is considered to be part of the scope of Article 8 of the ECHR. However, as the case law *supra* has demonstrated, this right is not of an absolute nature, and the state interference may be legitimate. This is due to the fact that medically assisted reproduction is still considered an ethically sensitive practice....¹”

Janne Rotmar Herrman anfører endvidere, at artikel 14 i konventionen, der omhandler forbud mod diskrimination, udelukker, at en person kan afskæres fra behandling med assisteret reproduktion på grund af sin seksualitet.

Retten til reproduktiv frihed kan også bakkes op af argumenter af mere filosofisk tilsnit. Et af de væsentligste argumenter er hensynet til det enkelte menneskes selvbestemmelse eller autonomi. Det enkelte menneske bør ud fra denne tankegang have en vidtgående frihed til at leve efter sine egne værdier og ud fra sin egen opfattelse af, hvad det gode liv er for ham eller hende – i det mindste så længe livsudfoldelsen ikke direkte skader nogen eller tilsidesætter væsentlige samfundsmæssige hensyn. Og da mange mennesker har et dybtfølt ønske

---

¹ Janne Rothmar Herrman: Reproductive Health. Kapitel 5 i *Health and Human Rights in Europe*, eds. Brigit Toebes et. al, Intersentia 2012, p. 164.

om eller behov for at få børn, udgør retten til assisteret reproduktion et helt oplagt supplement til respekten for det enkelte menneskes autonomi.

Overvejelserne om adgang til assisteret reproduktion ovenfor udgør et argument for, at også personer, der har foretaget et juridisk kønsskifte, skal være omfattet af bestemmelserne i lov om assisteret reproduktion og altså dermed have adgang til de relevante tilbud om at modtage assisteret reproduktion. Hvis gruppen skal afskæres fra tilbuddene, skal der være tungtvejende hensyn for at gøre det.

Barnets tarv

En mulig begrundelse for at afskære personer, der har foretaget juridisk kønsskifte, fra kunstig befrugtning kunne være hensynet til barnet tarv. Hvordan dette hensyn kan og skal bringes i spil i forbindelse med adgangen til assisteret reproduktion har været diskuteret, lige siden loven om kunstig befrugtning blev vedtaget i 1997. På det tidspunkt indeholdt § 3 en bestemmelse om, at "Kunstig befrugtning må kun tilbydes kvinder, som er gift, eller som lever sammen med en mand i et ægteskabslignende forhold".

En af begrundelserne for § 3 var, at et barn har ret til at have både en far og en mor, fordi et barn har brug for rollemodeller af forskelligt køn både af hensyn til dets egen identitetsudvikling og for at ruste det til det familieliv, det selv må forventes at komme til at indgå i som voksen. Et yderligere argument var, at en familieform med både en far og en mor også afspejler de grundlæggende forhold, der knytter sig til den naturlige reproduktion.

I 2006 blev § 3 ophævet ved en lovændring, blandt andet fordi undersøgelser syntes at vise, at det afgørende for et barn ikke er, om det har to forældre af forskelligt køn. Det væsentlige er i stedet, om det trives og udvikler sig normalt i den familie, det vokser op i. Fx er der således ikke er belæg for at hævde, at børn i homoseksuelle familier trives dårligere end børn i heteroseksuelle familier.

I en omfattende svensk undersøgelse fra 2002 blev det fx således konkluderet, at:

”Den samlede forskningen viser at barn med homoseksuelle forældre har udviklet psykologisk og socialt på lignende måde som de børn der sammenlignes med. Inga skillnader har heller framkommit vad gäller barnens könsutveckling.... Traditionellt har inställningen varit den att det är bäst för barnet att ha föräldrar av olika kön. Men de utredningar som kommittén har tagit del av och låtit genomföra visar att ett barns utvecklingsmöjligheter är lika goda i en homoseksuell familjebildning som i en heteroseksuell familjebildning.²”

Samtidig med ophævelsen af det såkaldte parforholdskrav i § 3 blev der indført en bestemmelse om forældreegnethed i loven om kunstig befrugtning. Bestemmelsen blev senere revideret, så den nu lyder som følger:

»§ 6 a. Hvis den læge, der er ansvarlig for behandling med kunstig befrugtning, vurderer, at der er tvivl om en enlig kvindes eller et par evne til at drage fornøden omsorg for et barn efter fødslen, skal lægen med den enlige kvindes eller parrets samtykke indsende oplysninger til statsforvaltningen med anmodning om, at statsforvaltningen træffer afgørelse om, hvorvidt der kan iværksættes behandling med kunstig befrugtning. Ved manglende samtykke fra den enlige kvinde eller parret til videregivelse af oplysninger til statsforvaltningen skal lægen afvise at indlede behandling med kunstig befrugtning.

Stk. 2. Statsforvaltningen træffer afgørelse om, hvorvidt behandling med kunstig befrugtning kan iværksættes. Statsforvaltningen kan med den enlige kvindes eller parrets samtykke inddrage anden sagkundskab i vurderingen af forældreegnethed, inden behandling iværksættes. Ved manglende samtykke skal statsforvaltningen afvise, at der må indledes behandling med kunstig befrugtning.

Forhold, der skal indgå i vurderingen af forældreegnethed, er blandt andet misbrugsproblemer og formodninger om, at barnet vil blive tvangsfjernet efter fødslen, mens fx parrets seksuelle orientering, eller racemæssige, religiøse, etniske forhold mv. ikke i sig selv må indgå i vurderingen.

Ud fra bestemmelserne i § 6a kan det ikke komme på tale at udelukke gruppen af transseksuelle, der har gennemført juridisk kønsskifte, fra at få adgang til assisteret reproduktion. Som i alle andre tilfælde skal der tages stilling til den kon-

---

² Se *Barn i homoseksuelle familier*, del 3, side 15 og 22 - <http://www.regeringen.se/sb/d/135/a/608>

krete situation. Men dette udelukker naturligvis ikke, at man kan tale imod adgang til assisteret reproduktion for personer, der har gennemført juridisk køns-skifte, med den begrundelse, at reglerne i § 6a ikke er tilstrækkeligt restriktive og derfor ikke i tilstrækkelig grad tager hensyn til barnets tarv. I så fald ville det konsekvente være samtidig at anbefale en generel ændring af reglerne.

Idealer om familiedannelse og forældreskab

Både i loven om assisteret reproduktion og i anden lovgivning af relevans for området kan man finde bestemmelser, der favoriserer bestemte former for familiedannelse. Det er imidlertid ikke indlysende, at disse bestemmelser kan begrundes ud fra hensynet til barnets tarv. Dette gælder fx § 5 i loven om assisteret reproduktion, som fastlægger, at der ikke må anvendes assisteret reproduktion, medmindre ægcellen stammer fra den kvinde, der skal føde barnet, eller sæden stammer fra hendes partner. Bestemmelsen favoriserer således familieformer, der er bygget op omkring et genetisk slægtskab. Også i børneloven kan man finde bestemmelser, der favoriserer en bestemt familieform. Fx favoriserer § 27a familieformer bestående af en mand og en kvinde på bekostning af familieformer bestående af to kvinder. Det følger af bestemmelsen, at hvis en kvinde, der er gift med en kvinde eller har en registreret partner eller en kvindelig partner, er blevet behandlet med assisteret reproduktion med en kendt mands sæd af en sundhedsperson eller under en sundhedspersons ansvar, anses manden som udgangspunkt som barnets far. Dette gælder imidlertid ikke, hvis kvinden er gift eller lever sammen med en mand, idet denne mand i så fald som udgangspunkt tildeles faderskabet.

En overordnet problematik er i forlængelse heraf, om lovgivningen om assisteret reproduktion i det mindste til en vis grad skal basere sig på almene betragtninger om, hvordan familier ideelt set skal være sammensat og fungere. Skal lovgivningen favorisere og forsøge at fremme bestemte familieformer på bekostning af andre? Eller skal den være "neutral" i forhold til karakteren af familieformerne og udelukkende forholde sig til, om lovene "går ud over nogen"?

Da det tidligere omtalte parforholdskrav blev ophævet i 2006, blev der i Det Ethiske Råd fremført to vidt forskellige tilgange til problematikken, som skal citeres her:

A. Et synspunkt har været, at staten generelt set bør forholde sig neutralt i forhold til, hvilke livsformer der udvikler sig, medmindre nogle af disse livsformer kan siges direkte at skade andre personer eller ødelægge deres livsbetingelser. På det familiemæssige område indebærer tankegangen, at familiens autonomi som udgangspunkt skal respekteres, dvs. at staten ikke skal forholde sig til, om nogle familieformer er bedre eller mere værdifulde end andre. Det må familiedlemmerne selv afgøre. Ud fra dette synspunkt er der derfor tale om diskrimination, hvis nogle grupper uden en god begrundelse gives bedre muligheder for at få udført kunstig befrugtning end andre.

B. Et andet synspunkt har været, at staten hverken kan eller skal være neutral hvad angår det familiemæssige område. Synspunktet kan illustreres med, at den danske stat forbyder flerkoneri og polyandri (flere mænd) og dermed understøtter en bestemt opfattelse af, hvad en familie er, hvilket de færreste danskere har problemer med at acceptere. Tilsvarende må staten i forbindelse med reguleringen af kunstig befrugtning tage udgangspunkt i, at nogle familieformer må betragtes som anerkendte og afprøvede familieformer, der er bundet op på bestemte idealer om, hvordan familiedlemmerne bedst lever op til deres forpligtelser over for hinanden.³

Diskussionen kan uden videre overføres til problematikken om, hvorvidt transseksuelle, der har foretaget juridisk kønsskifte, skal have adgang til assisteret reproduktion. Ud fra synspunkt A er der ingen begrundelse for generelt at afskære transseksuelle, der har foretaget juridisk kønsskifte, fra adgang til assisteret reproduktion. Det er der derimod ud fra synspunkt B, idet man kan anføre, at man ganske enkelt ikke ønsker at fremme denne type af familieformer, men hellere vil understøtte de mere "almindelige" og "anerkendte" former.

Mange deler formodentlig denne intuition, men synspunktet kræver en nærmere begrundelse, som det ikke er helt enkelt at give uden at ty til ret abstrakte overvejelser. Et illustrativt sted at starte er måske ved det i synspunkt B nævnte eksempel med polygami og polyandri. Hvis man her og nu gjorde disse familieformer lovlige i Danmark, ville man samtidig blåstemple og fremme en ændring eller opløsning af en række af de normer og roller, som vi for øjeblikket orienterer os efter. Fx ville begrebet "utroskab" få en helt ny betydning, ligesom rolle-

---

³ Se "Svar på henvendelse fra Indenrigs- og Sundhedsministeriet: Mulige ændringer af loven om kunstig befrugtning", april 2005.

fordelingerne mellem de to køn og selve forståelsen af parforhold hen ad vejen ville kunne ændre karakter. Det ville eksempelvis være svært at binde parforholdet op på en særlige nærhed og intimitet parterne imellem, i det mindste ville der være flere om at dele denne nærhed, som derfor ikke længere ville have samme unikke karakter. Men hvis man mener, at de nævnte normer og roller og de deraf følgende forventninger faktisk har en væsentlig og positiv funktion for samfundets funktionsmåde på et mere overordnet niveau, er det ikke uproblematisk at acceptere lovgivningsmæssige ændringer, der kan føre til at opløsning af dem.

Man kan hævde, at en accept af juridisk kønsskifte og en samtidig accept af de pågældendes adgang til assisteret reproduktion på samme måde kan fremme en opløsning af normer og roller, som i sidste ende faktisk er af væsentlig betydning for familiernes og samfundets måde at fungere på. I den forstand udgør de en del af det, man kunne kalde for samfundets normative infrastruktur. Mere konkret kan man fx anføre, at det bliver uklart for barnet undfanget gennem assisteret reproduktion, hvilke roller der er knyttet til de forskellige køn, hvad det overhovedet er at have en kønsidentitet, og i hvilken forstand kønsidentiteten er knyttet sammen med individets biologi og fremtoning. Og endnu mere konkret vil barnet i nogle tilfælde – hvis den fødende har fået fjernet sine bryster - allerede som udgangspunkt være frataget muligheden for at blive ammet, hvilket ifølge nogle undersøgelser har betydning for barnets trivsel.

Som det fremgår af overvejelserne ovenfor i forhold til udkastets definition af køn, må man under alle omstændigheder konstatere, at vores normale begreber om forældreskab er vanskelige at få til at fungere, hvis personer, der har foretaget juridisk kønsskifte, har adgang til kunstig befrugtning. Hvis det anerkendes, at sproget implicit er bærer af forskellige værdier og forventninger, er dette måske et indicium for, at det ikke er helt "neutralt" at acceptere de foreslåede konsekvensrettelser i loven om assisteret reproduktion.

Anbefalinger

Hvis lovforslaget om juridisk kønsskifte vedtages, finder nogle medlemmer af Det Ethiske Råd (Christopher Arzrouni, Jacob Birkler, Lillian Bondo, Jørgen Carlsson, Mickey Gjerris, Kirsten Halsnæs, Lene Kattrup, Thomas Ploug, Lise von Seelen, Karen Stæhr, Steen Vallentin, Signild Vallgård, Signe Wenneberg og Christina Wilson) det indlysende, at personer, der har fået foretaget juridisk

kønsskifte, bør have adgang til assisteret reproduktion efter samme regler som alle andre borgere. Alt andet ville efter medlemmernes opfattelse udgøre diskrimination.

Nogle medlemmer (Gorm Greisen, Poul Jaszczak og Christian Borrisholt Steen) mener *ikke*, at personer, der har fået foretaget juridisk kønsskifte uden kastration, bør have adgang til assisteret reproduktion. Medlemmerne begrundet deres synspunkt med den opløsning af begreber, roller og normer, der er beskrevet ovenfor, idet medlemmerne finder opløsningen særligt problematisk, når familiedannelsen også involverer børn. Medlemmerne er opmærksomme på, at personer, der har foretaget juridisk kønsskifte, i nogle tilfælde kan få børn gennem naturlig reproduktion, men anser ikke dette for at være en god begrundelse for at give adgang til assisteret reproduktion.

Med venlig hilsen
på Det Etske Råds vegne

Jacob Birkler
Formand